

Gašper Mithans. *Jugoslovanski konkordat: pacem in discordia ali jugoslovanski „kulturkampf“*.
Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2017, 388.

Готово цео век од почетка преговора о конкордату између Краљевине СХС и Ватикана, ова тема још увек закупа пажњу истраживача. Поред бројних савременика који су писали о овој проблематици у току конкордатског сукоба или касније у својим сећањима (Милан Стојадиновић, патријарх Гаврило Дожих, владика Платон Јовановић, Сениша Пауновић, Михаило Лановић, Михаило Илић, Васо Глушац, Војислав Јанић, Никола Москатело, Лујо Војновић, Иван Рибар, Марко Цемовић, Михаило Илић, Срећта Милошевић, Сергије Троицки и др.), од педесетих година на југословенском простору и касније на просторима држава које су настале после њеног распада, али и ван њих, појавио се читав низ научних монографија, студија и чланака, као и публицистичких дела, одбрањено је и неколико магистарских и докторских дисертација, које су ову тему посматрале из различитих полазишта и углава (Сима Симић, Виктор Новак, Ђоко Слијепчевић, Љубомир Дурковић-Јакшић, Мирко Мирковић, Витомир Унковић, Милош Мишовић, Драгољуб Живојиновић, Војислав Г. Павловић, Бранко Петрановић, Никола Жутић, Љубодраг Димић, Иван Мужич, Мирко Петровић, Радмила Радић, Олга Манојловић Пинтар, Игор Салмић, Велибор Џомић, Драган Пантић, Милорад Д. Средојевић, Душан С. Ракитић, Јоже Пирјавец, Матеја Ратеј, Фабијан Вераја, Масимилиано Веленте, Стела Александер, Стипе Кљајић, Богдан Колар, Борут Кошир, Јошко Крушељ, Златко Матијевић, Хрвоје Матковић и др.).

Институт за новију историју из Љубљане објавио је први пут на словеначком језику научну монографију која се бави проблемом југословенског конкордата, аутора Гашпера Митханса, научног сарадника у Научном и истраживачком центру Копар. Монографија је резултат истраживања које је Митханс спровео радећи на докторским (докторирао је 2012) и постдокторским студијама везаним за ову тему.

Монографију чине Предговор и три поглавља: Католичка црква и политичко-религијска ситуација у Краљевини Југославији (1918–1941) [Политички католицизам у Краљевини Југославији, Религија и национално питање у бившој Југославији, Међуверски односи у Краљевини Југославији: односи између Католичке цркве и Српске православне цркве, Правна регулација односа између верских заједница и државе: пример Католичке цркве]; Конкордатски преговори између Краљевине Југославије и Свете столице 1922–1935 [Спољне и унутрашње политичке околности у закључивању југословенског конкордата (1918–1935), Конкордатски преговори између Краљевине Југославије и Свете столице, Потпис конкордата, Преглед модификације конкордатских предлога и нацрта током преговора (1922, 1925, 1931, 1933–1935), Поређење предлога југословенског конкордата са дру-

гим конкордатима и сродним законима, Словенци и конкордатски преговори]; Потврђивање конкордата и конкордатска криза (1935–1938) [Од потписивања конкордата до почетка конкордатске кризе (1935 – децембра 1936), О конкордатској кризи (децембра 1936 – фебруара 1938), Ток конкордатске кризе и уплетени актери, Период „помирења“ (1938–1941)]; затим долазе: Закључак, Апстракт, Списак извора и литературе и Именски регистар.

Аутор у Предговору с правом наглашава да је, са методолошке тачке гледишта, проблематично посматрање историје религија и црква искључиво у контексту националне историје. Он наглашава да је историја религија и верских организација често растрзана између „теолошке“ историје и „секуларне“ историје, при чему је ова друга често антитеза прве са очигледним „антиклерикалним“ мотивима, а ни једна ни друга се не крећу даље од националног дискурса. Митханс је покушао да превазиђе овакав приступ настојећи да тематици приђе из што више различитих аспеката. У првом делу књиге он теоријско-концептуални оквир повезује са историјском позадином „конкордатских догађања“, док је остали део посвећен опису и анализи историјског материјала. Поред штампе и литературе, Гашпер Митханс је користио грађу Архива Југославије, Архива САНУ, Архива Републике Словеније, надбискупских архива у Љубљани и Марибору, покрајинских архива у Новој Горици и Цељу, као и архива у Ватикану (Archivio Segreto Vaticano, посебно фонд Нунцијатуре у Југославији и Archivio Storico della seconda Sezione della Segreteria di Stato, дипломатски извештаји о југословенском конкордату Нунцијатуре у Београду и Свете столице). Остали су му недоступни Архив СПЦ у Београду и Надбискупски архив у Загребу.

Митханс се осврће на пораст интересовања за ову тему (што је последица отварања приступа ватиканским архивима после 2006. али и генералног раста интересовања за религиозно-политичка питања у складу с паралелним процесима радикализације верских уверења и верске нетолеранције у савременом друштву) и истиче да су у Словенији и Италији одбрањене две докторске дисертације о конкордату између Свете столице и Краљевине Југославије. По његовом мишљењу највећи продор направила је књига Игора Салмића, објављена на италијанском језику, која покрива и архивски материјал из Ватиканског архива.¹ Митханс објашњава и по чему се његова монографија разликује од књиге Игора Салмића и каже да она има другачију структуру и приступ, мада признаје веома сличне закључке о мотивима за закључење конкордата. Додаје да је у случају његове књиге, кон-

1 Igor Salmič, *Le trattative per il concordato tra la Santa Sede e il regno di Serbi, Croati e Sloveni/Jugoslavia (1922–1935) e la mancata ratifica (1937–1938)*, Pontificia università gregoriana (Rome). Facoltà della storia e dei beni culturali della Chiesa, (Roma, 2013); Igor Salmič, *Al di là di ogni pregiudizio: le trattative per il concordato tra la Santa Sede e il Regno dei Serbi, Croati e Sloveni/Jugoslavia e la mancata ratifica (1922–1938)*, (Roma: Gregorian & Biblical Press, 2015).

текст о коме говори заснован на теоријско историјско-антрополошком апарату. Већи нагласак стављен је на међународна догађања и оцену утицаја страних земаља на закључивање и ратификацију југословенског конкордата. Док се Салмић више концентрисао на анализу појединачних предлога конкордата, у Митхансовом раду представљена је генеза настанка чланова конкордата и извршено њихово поређење са законима и уставима других верских заједница (СПЦ) и државним законима.

Осврћући се на монографске студије о конкордатском проблему у хрватској и српској историографији, аутор каже да су већином настале на основу непотпуних архивских извора и углавном једностране. Због тога је својом монографијом желео да покуша да превазиђе ове „политички мотивисане тенденције“ у словеначкој историографији и понуди ново виђење.

Аутор је фокусиран на правне аспекте конкордата између Краљевине СХС / Југославије и Свете столице, али се трудио да представи и шири друштвени поглед на преговоре. Он даје и кратак преглед политичке и религијске ситуације у Краљевини Југославији и односа између државних власти и Католичке цркве (политичке активности католичког покрета; однос између религије и националног питања; међуверске односе; законско регулисање односа између верских заједница и државе). Централно тежиште студије је на преговорима (1922–1935), потврђивању и коначном окончању ратификације конкордата (1935–1938) између Краљевине Југославије и Свете столице. Митханс истиче да неуспешан покушај усвајања југословенског конкордата указује на све битне проблеме у односима између Католичке цркве и Краљевине. Проблеми су настајали и одражавали се на нивоу дипломатских контаката, преко одговора јавности, политичких странака, Католичке и Српске православне цркве на процес преговарања и ратификације. Додаје да цео процес везан за преговоре око конкордата одражава и основне проблеме са којима се прва Југославија суочавала од свог настанка до распада.

Аутор закључује да конкордат није давао већа права Католичкој цркви у Југославији од оних која је СПЦ већ уживала. Протести против овог уговора били су последица незадовољства опозиционих партија унутрашњом и спољном политиком премијера Милана Стојадиновића, али и страха СПЦ од ширења католицизма. Српска православна црква је, по њему, била главни фактор у организацији борбе против конкордата (од децембра 1936. до фебруара 1938), као и главни разлог одлуке владе да га се одрекне. Све то не би имало праве ефекте, каже аутор, без сарадње других политичких противника конкордата. Разлоге за неуспех владе Митханс налази и у: одложеном процесу ратификације; у неповерењу које су припадници СПЦ осећали према Ватикану; тајности преговора; страху католика да би конкордат могао да ојача режим на власти, те да влада неће испунити обавезе које би преузела конкордатом, што је допринело њиховој неодлучној подршци или чак супротстављању; равнодушности ХСС-а; уздржаности

Словенске људске странке и сл. Већина закључака и анализа које Митханс изводи не представља посебну новост за српску историографију, што можда није случај са словеначком. Ипак, ова монографија доноси низ нових детаља и података о изворима, а оно што представља посебну вредност је попуњавање празнине везане за словеначку ситуацију у вези са догађајима око конкордата и за улогу Антона Корошеца, чиме доприноси даљем заокруживању постојеће слике.

Радмила РАДИЋ

Franziska A. Zaugg. *Albanische Muslime in der Waffen-SS. Von „Großalbanien“ zur Division „Skanderbeg“*. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2016, 346.

Waffen-SS, односно оружани огранак SS-а, већ деценијама побуђује пажњу истраживача као врло специфична војна формација. Тако и о 21. Waffen-SS дивизији „Скендерберг“ већ постоји неколико монографија. Ауторка је сматрала да она упркос томе није довољно истражена, те ју је, уз широки контекст у коме је она настала и деловала, изабрала за тему своје докторске дисертације. Франциска Цауг није хтела да пише чисто војну историју, тј. није ју занимало само оснивање и борбени пут јединице, већ је покушала да да прилог социјалној војној историји, као и историји идеја – укључујући и „виђење другог“. Резултат је књига која је пред читаоцима.

Дело је подељено на увод, три основна дела, који су опет подељени на поглавља, закључак и прилоге. У Уводу (13–29) ауторка упознаје читаоца са циљевима истраживања, стањем достигнутих научних знања о теми, те изворима и методама свог рада. Оно што је упадљиво у овом делу је врло мали број дела српске и некадашње југословенске историографије, као и готово никакво познавање југословенских извора.

Први део (33–132) се састоји из три поглавља. Прво садржи кратак преглед историје Албаније до италијанске окупације 1939. Преглед је врло лапидаран, а по нашем мишљењу, у њему има непотребних (и нетачних)¹ података, док недостају делови неопходни за разумевање главног дела излагања. Средњи век је крајње кратко приказан, а нови потпуно прескочен. Наредно поглавље доста детаљно и на основу великог броја извора приказује стање у међуратној Албанији, те италијанске империјалистичке тежње – све до њиховог остварења 1939. и стварања „Велике Албаније“

1 Нпр. да су римски цареви Диоклецијан и Константин Велики рођени на територији данашње Албаније!